

МИРМУҶСИН

АСАРЛАР

ТўРТ ЖИЛДЛИК

ТОШКЕНТ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

1982

МИРМУҶСИН

АСАРЛАР

УЧИНЧИ ЖИЛД

МЕЪМОР

ЧОТҚОЛ ЙЎЛВАРСИ

Романлар

ТОШКЕНТ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

1982

ЧОТҚОЛ ЙЎЛБАРСИ

I боб

ДУНДИҚ ГУЛГУН ВА ЧАНДИҚ ҚОРАЖОН ҲАҚИДА СЎЗ

Моддий дунё доимо ҳаракатда, ўзгаришда — биров келади, биров кетади. Ҳаётни бир ерда ушлаб туриб бўлмаганидек, ҳар бир туғилиш уни қайтадан яшартира беради. Елиб-югуриб ўқийсан, ишлайсан, қарийсан, вақти келиб ёруғ дунё билан видолашасан... Бу, табиатнинг ўзгармас азалий бир қонунидирки, бўйсунмай иложинг йўқ. Бир ҳисобда шундай бўлгани, яъни ҳаёт дарёсининг айқириб оққани маъқул. Муҳими шуки, сен жамият учун иш қилиб, одамлар корига яролдингми? Ёки?.. Мана шу «ёки»дан кейин келадиган хаёллар ғоятда даҳшатли! Дабдабалар, тўю ҳашамлар — бари ўтади! Ёшингни яшаб, ошингни ошаб, пилла қуртидек вақти етгач, ўзингни турмушнинг ипак иплари билан ўраб, бу ҳаётни ёш авлодга қолдириб кетаётганинда кечмиш-кечирмишларингни бир лаҳза бўлса ҳам хаёлингдан ўтказасан. Қилган меҳнатинг, яхшиликларинг, садоқату олижанобликларинг учун одамлар сенга ташаккур айтаётгандек бўлади. Қувонасан, ўлим ҳам бир ухлаш каби енгил ўтади. Шодлик билан туғилиб, обрў билан кетишдек толега мушарраф бўласан. Аммо, хиёнатинг, пасткашликларинг... ёмон от қолдириб кетиш даҳшати танингга чирмашган дард азоби билан қўшилиб, сени бўғиб ташлайди, бу бир оний азоб умринг бўйи кўрган роҳату фароғатларингни йўқ қилади!

Ёш инженер Қоражон Мингбоев баъзан мана шундай хаёллар гирдобига чўмарди. У икки бор жароҳ курсисига ётиб, икки бор ўлимга панд берган. Бу ёруғ дунёдан ҳеч кимсанинг кетгиси келмаганидек, у ҳам ўзининг йигитлигини бошқалардек муносиб ўтказиб, келгуси йилларга умидворлик билан боқарди. Ҳаётни йўқолиб кетгандай сезилганда, баъзан кичиниклиб энгилтақ...

одам булмаганидек, чандиқ қоражон Мингбоев ҳам ҳеч вақт ўзини хунукман демасди. Ҳатто қора чўтирлар ҳам, лаби тиртиқ, оёғи чиллак, қорни хумчалар ҳам ўзини алланимаман деб ҳисоблайди-ку?! Шундай экан, Қоражон ўксимаса бўлади, унинг тўрт мучаси соғ, қадди расо, куч-қудратда бениҳоя. Фақат юзининг чап томони, бўйни чандиқ бўлиб қолган. У баъзан ойнага қараб, чандиқларига тикилиб қоларди. Қошининг ярми, чап қулоғи, ияги ва бўйни куйиб кетган эди...

Танк ичида ёнганман, беомон, қонли жангда,
Шарт ўзимни отмоқ бўлдим, тўппончам чиқди қиндан.
Аммо, узоқ-узоқлардан келарди дилбар овоз:
Мардга ўлим йўқдир, жоним, кутаман ҳар оқ тонгда!

«Сен мени кутганмидинг?! Қани, айт-чи, жонон?! Мени ҳеч ким кутган эмас! Ёниб ётган танк ичидан кийимларим, қалпоғим тутаб, ўзимни ташқарига отганимда икки фашист менга ташланди. Бирини тўппончам билан отиб ўлдирдим, иккинчиси билан эса йиртқишлардек олиша кетдик. Қуролларимиз қўлдан учиб кетди, балчиққа ботиб, узоқ ёқалашдик. Кўлмакда юмаланиб, бир-биримизни бўғардик. Бу ерда бир киши омон қолиши, иккинчиси ўлиши керак эди. Худди мана шу, Белоруссиянинг Бобруйск шаҳри ёнида, ўрмон ёқасидаги йўл четида Ватан тақдири ҳал бўларди. Ё мен, ё у... Биз тамоман ҳолдан тойиб ёқалашардик. Мен Чотқол сувини ичиб, баланд тоғларимдан қудрат олиб ўсганим учунми, ортда юртим, шу юрт бахтини сақлаб қолиш юрагимга жасорат солдими ёки мени ёшлигимда «Йўлбарсвой» дейишгани — лабларим қалин, билакларим йўғон бўлганиданми, кучли чиқдим. Фашистни тагимга босиб, кекирдагини ражиб ташладим. Эҳтимол, мен ўша йиртқишни ўлдирганим катта ғалаба тарозисига бир кичик ҳисса бўлиб босгандир. Қонли жангда омон қолдим, аммо ўзимнинг ҳам абжағим чиқиб, дабдала бўлган эдим. Чап юзиму бўйним куйиб кетган, ўнг елкамни ўқ ялаб ўтган, кўйлақларим жиққа қон эди. Мен яна ўз юртимга келаман, ёр-биродарларимни, онаизоримни кўраман, деб ўйламаган эдим. Омон қолишим — ўлжага қолган умр. Узоқ вақт госпиталда ётдим, жарроҳлар ҳаётимни қайтариб беришди-ю, лекин ҳуснимни сақлаб қолишолмади. Сен жасур солдатсан...

бозорилик қилиб, мажруҳ бўлганим йўқ!» Бу гаплар Қоражон дилидан ўтди. Бир-бирини қадрлайдиган, хушфёлу ширин сўз кишиларни у жуда ёқтирарди. Оғир дақиқаларни бошдан кечирган кишилар аксар шундай бўлади. Аммо тақдир уни ҳусндан сиққани билан, у ўзининг тоғ оралиғидаги гўзал қишлоғини, баланд чўққиларни, унинг шарқироқ сойларини севарди. У ўз Чотқол водийси шаънига ёзилган шеърни ҳам китоблар ичидан қидириб топиб, ёдлаб олган эди:

Асаблар чарчаса, тоққа бор зинҳор!
 Адирларда қолма, тоғ сари юксал.
 Бунда ҳамма ердан гўзалдир баҳор —
 Чўққиларга тикил, сойга қулоқ сол.
 Булутлар келади, қушлар, қулунлар...
 Сен нега келмайсан, деб учади ел.
 Асаблар қақшаган, зил ўтар кунлар,
 Чотқол тоғларига кел, азизим, кел!
 Чотқолу Чимённинг бағрида бордир
 Юз Венецияга арзир Бўстонлиқ.
 Бунда тўрт фасл ҳам аввал баҳордир —
 Хондайлиқ, Боғистон, Сижжаги дўндиқ...
 Берида Хумсонун нарида Нанай —
 Кўрку жамолингдан ўзим айнанай!
 Кўйлақларинг яшил, юзларинг лола,
 Қаҳқаҳанг тоғлардан тушган шалола.
 Кўкдамда лоладан юз қирмизисан,
 Яшил адирларнинг оқ қимизисан.
 Баҳайбат тоғларнинг эрка қизисан,
 Гўзаллик деганнинг худди ўзисан,
 Эй, Чотқол бағрига яширинган жаннат!

Инженер Мингбоев рассом Тансиқбоевнинг бир суратини рамкага солиб, ўз хонасига осиб қўйган. Шундоқ гўзал табиат қучоғида туғилиб, рассом бўлмаганига ачинарди. Ҳа, жаннат у дунёда эмас, бу дунёда, ўз еримизда! У Чотқолу Писком, Угому Қурама тоғлари орасида, айқириб оқаётган олти дарё бўйларидадир. Ёш инженер ўз ерлари ҳуснига тўймасди.

Осмон мусаффо.

Бунда куз фасли ҳам ўзгачадир. Қоялар тагида кўриб сарғайган ўт-ўланлар, юқорида эса олтин

ям-яшил. Саҳарлаб оппоқ туман чўкади, сўқмоқлар, тошлар шудрингда чўмилишади...

Шу куз кунларининг бирида Сижжакнинг қуйи, дарё бўйига яқин ҳовлилардан бирида тўй бўлди; бу ерларнинг эътиборли қарияларидан Чоршанба ота ўғлини уйлантирди. Ота эрта билан элга ош берди. Бутун қишлоқ Чоршанба отаникига кўчиб келгандай, ҳамма ёқ одамга тўлиб кетди. Кечқурун кўркам боғда базм бошланди. Катта ҳовлининг саҳнига «П» ҳарфига ўхшатиб стол ясатилган. Дарвозадан кираверишда, ўнг томондаги олмазор ичига Писком дарёсига қаратиб солинган кўркам шийпонга ҳам жой қилиниб, пар ёстиқлар ташлаб қўйилган. Пастда дарё, кунчиқишда Асқартоғ ва жанубда Чотқолнинг баҳайбат чўққилари фалакка бўй чўзиб турибди. Шинаванда йигитчалар ҳовлининг у томонидан бу томонига сим тортиб, бир неча катта лампочкалар билан боғни чароғон қилишди.

Зиёфат столининг чап томонидаги ҳовли саҳнига икки катта тўнка қаланиб, гулхан ёқилган. Қўш чирманданинг гижбанги авжига чиқиб, шу қишлоқлик яллагчи аёл белини боғлаб ўйинга тушди. Унинг ўйини, хатти-ҳаракатлари кишида беихтиёр кулги қўзғатарди. У атай базмни бошлаб бериш учун гулхан атрофида бир-икки айланиб, навбатни ёшларга берди. Келин билан бирга келган меҳмонлар, қиз-жувонлар стол устига қўйилган ноз-неъматларни гуногун ейишар, кимлардир қимиз, кимлардир уялинқираб озгина бўлса ҳам вино симирарди. Баъзан ўйин, гижбанг тўхтаб, шаҳардан чиққан пурвиқор бир хонанда шосупадан ашула қилиб қоларди. Каттадан-кичик жим тинглашар, аммо стол юқорисида келин билан куёв атрофида ўтирган шўх қизлар мақомнинг узоқ давом этишига тоқат қилолмай, яна чувиллашиб кетишарди. Базмга келаётган меҳмонларни дарвоза олдида тавозе билан кутиб олаётган ота ғоятда кайфи чоғ, ҳовлида, ёшлардан сал четроқда — хонандалар ёнидаги чорси каравотда ўтирган бир гуруҳ меҳмонлар ёнига дам-бадам бориб: «Хуш келибсизлар! Нима етишмайди?» — деб мулозамат кўрсатиб турарди.

Чоршанба отанинг катта ўғли Абдуманноп Чорвоқ қурилишида «БелАЗ» машинасини ҳайдайди. У қурилишдаги ўз ошналари ва бошлиқларини тўйга таклиф

қош-қилришлари билан биргедан, бундан ташқари, қўриқиб ёрилиб юрадиган Иван Иванович Шишкин (у яқинда қўрилиш партия ташкилотининг секретари қилиб сайланди), СУ-2, яъни тўғон қўрилишидаги участка бошлиғи Қўражон Мингбоев ва яна шаҳарлик қаддиқомати келишган, хушбичим бир йигит — уювлон қўр тўкиб ўтиришарди. Бу йигит инженер Қиёмхўжа Ҳазратов бўлиб, Қўражоннинг бирга ўқишган ошнаси. Ҳозир Узгидроэнергострой трести бошлиғининг ўринбосари.

Шаҳардан чиқиб қолган дўстини Қўражон қўярдақўймай тўйга олиб келганди. Ҳовлига киришлари биланоқ одамларнинг диққати уларга қаратилди — баъзилар уларни область раҳбарларидан деб ўйлашди. Қўражон кеча дўсти Қиёмхўжани ўз қишлоғига олиб ҳам борган эди. Бурчмулла, Юсуфхона, Боғистон, Нанайни кўрсатди. Тепаликларга чиқиб, Чотқол водийсини, табиат гўзалликларини томоша қилишди. Енқўргонда дўсти шарафига қўй сўйиб, меҳмон қилди. «Беш юлдуз»ликлар обдан ичилди. Бугун деярли ўша зиёфатнинг давоми бўлаётгандай...

Инженер Қиёмхўжа Ҳазратов камгап, сипо одам, унча-мунча гап билан уни кулдириш қийин. У биров нима демаса ҳам, киши ундан ҳайиқиб туради. Лекин ҳаммага эмас, ёнида ўтирган Шишкин билан Мингбоевга гап қотар, тикилиб турган нигоҳларга ўзини яна ҳам эътиборли, пурвиқор кўрсатишга уринарди.

Уч оғайни бир-икки рюмка бўшатишгач, кайфлари чоғ, «ман сизга айтсам...» бўлиб қолишди. Шўрвадан пуфлаб хўплашар, калла-гўшт, думғазаларни ёқтирадиган Қиёмхўжа билан Шишкин лаганга пайдар-пай қўл узатишарди.

Тўрда, келиннинг ёнида ўтирган қийиқ кўз, бодом қовоқ, кўринишдан анча шўх бир қиз Қўражон диққатини ўзига тортди. У бир-икки бор ўша момақаймоққа қараб қўйди. Унинг қилиқлари ўзига ярашиб турибди. Ёқимли. Гўзал қиз аввал ўзига қадалаётган бу нигоҳларни — «тийр борон»ни унча сезмаган бўлса ҳам, бир муддатдан сўнг пайқаб, ўнг томонда ўтирган ўша қора йигитга ялт этиб қараб қўйди. Қизнинг қарашлари ўтқир эди. Бу лаҳза Қўражон ҳам ҳеч нарсани сезмагандек ва «гўзал қиз»га шунчаки кўзи тушиб қолгандек бепарво ўтирди. Ҳа, киши гўзалликка қарайли-ла! Бундоқ бир-икки марта қараб қўйган бўлса нима

қатор ўтирган йигитлар ичидан бир йигит келиннинг дугонасига тикилиб-тикилиб қўярди. Аслида Қоражон ўша қийиқ кўз, мажусийларга ўхшаган қиздан ҳеч кўзини узгиси келмасди.

— Анави ўнг томонда ўтирган киши мендан кўзини олмаяпти,— деди гижиниб қиз ёнида ўтирган дугонасига,— таъвияга бир қараб қўй! Маданиятсиз! Худди безориларга ўхшайди.

— Қайси бири?— сўради пучуққина иккинчи қиз секин билинтирмай, ўша томонга қараб,— бизга ҳеч ким тикилаётгани йўқ! Тикилса тикилаверсин, мен парво қилмайман!— деди бу тикилиш дугонасига эмас, ўзига қаратилганини қатъий эътироф этиб.

Бир лаҳзадан кейин ўша қиз пойлаб туриб, ўнг томондаги ўзларига тикилиб қараб қўяётган йигитни «ушлади».

— Ҳа, тўғри!— деди у дугонаси қулоғига шивирлаб,— у менга тикиляпти. Сенга эмас!

— Ҳар қалай, одобсиз кишига ўхшайди,— деди у,— аҳтимол, уйда хотини бордир! Хотинини уйга ўтқазиб қўйиб, кўчада кўзлари олма-кесак терадиган кишилардан жирканаман!

— Бўйни, юзлари чандиқ-ку?! Вуй, одам қўрқадди!— деди дугонаси астойдил Қоражонга тикилиб,— қарагин, бир хунук, лаблари ҳам тўрсайган, тишлариям сўлоқмондай... Шу аҳволда мунча тикиляпти-я! Бўйни чандиқ — лунжига от тепганми?! Ҳи-ҳи-ҳи-ҳи!

— Ха-ха-ха-ха!— қийиқ кўз беихтиёр кулиб юборди,— ўша от сал берироғига тепганида кўр қилиб қўя қоларди-ю, кўча-кўйда хотин-қизларга тикилмасди!..

— От тепганга ўхшамайди!— деди пучуқ.

— Нимага ўхшайди?— қиқирлаб, оғзини бекитиб кулди қийиқ кўз.

— Юзини бир томони ямоқ, бўйни, қулоғи чандиқ... Вуй, одам ҳам шунақа хунук бўладими?! Тушимга кирса қўрқиб чиқаман. У нега ҳадеб бизга қараяпти? Жу-да ҳам турқи совуғ-а! Юзлари йўлбарсга ўхшайди-я,— деди яна қиз ҳаяжонланиб.

— Қўрқма!— деди қийиқ кўз дугонасига далда бериб,— бу ерда адам борлар, амаким ҳам бор! Мен ҳеч нарсадан қўрқмайман!

Чандиқ йигит ҳадеб тикилавергач, қийиқ кўзли қиз

«Менга кўп тикилаверма!» — дегандек бўлди. Қоражон индамай, мийиғида кулиб қўйди. Қизга ўзининг асло ёқмаётгани ва ҳатто кўзига хунук кўринаётганини пайқади. У беихтиёр ўша гўзал юзга яна бир қараганида, қийиқ кўз ўз башарасини бужмайтириб, бурнини жийирди. Бу энди жуда ҳам ёқмаётганини билдирувчи аломат эди. Ширакайф Қоражон ўзининг беихтиёр қарашлари билан унга озор бермаслик учун ёнидаги ошналарига узр айтиб, ўрнидан турмоқчи, тўйдан чиқиб кетмоқчи бўлиб турган эди, ундан олдин ўша қийиқ кўз икки дугонаси билан ўрнидан дик туриб, тўйхонадан чиқиб кетди. У юзини тескари қилиб, Қоражон ўтирган томонга назар ҳам солмади. Қоражон бу ҳолни кўриб жуда афсусланди. Уларга суқли боқишлари билан тинчлик бермаганидан хижолат бўлди. Лекин ўша қийиқ кўз бир кўришдаёқ жигаридан уриб, юрагига оташ ташлаган эди. Дунёда шундоқ чиройли инсонлар борлигидан жуда қувонди. Қизлар тўйдан чиқиб кетаётганида Қоражон атрофида ўтирган йигитчалар ҳам уларнинг қади-қоматига суқ билан тикилишди. Йигитчалардан бири бу гўзал Милтиқбой аканинг қизи Гулгун эканини айтди. Қоражон ўша йигитчанинг оғзига жон қулоғини тутди:

— Кимнинг қизи дединг, ука?

— Милтиқбой акамларнинг қизлари-да! — кулди йигитча.

— Шу қишлоқданми?

— Ҳа.

Қоражон Гулгуннинг кетидан тикилиб қараб қолди. У жуда ўксинди; ҳамма бахтли, ҳамма ўз хотини билан қўша қариб юрибди. Биргина унинг омади келмаган. Мана, Шишкиннинг Галина деган доно хотини бор. Ҳазратовнинг хотини — Гулбадан ҳам ниҳоятда чиройли ва ақлли аёл. Гулбаданнинг латофатию уй тутишларини кўрган Қоражоннинг бу оилага ҳаваси келган эди. Ширин сўз, озода, кийинишни ҳам яхши билади, овқат пиширишни ҳам. Бу хонадонда бақриқ-чақриқлар, бир-бирини ҳурмат қилмай сўкинишлар йўқ, аксинча, Гулбадан ўз эри — инженер Ҳазратовга ишонар, суянар, болаларимнинг отаси, деб ҳурмат қилар, Қоражон уларникида бўлганида буни пайқаган эди. Гулбаданхон данғиллама уйларнинг бекаси бўлиб, кўпроқ бола боқиш, эрига овқат тайёрлаш билан банд

баъзида ошналарига ҳаваси келиб Қоражон.

Орадан бирон ҳафталар ўтгач, Қоражон Мингбоев Писком дарёсининг суви кўтарилиши ҳамда шу атрофдаги хонадонларни кўриш мақсадида қурилиш бошлигининг топшириғи билан Сижжакка келиб, «Милтиқбой аканинг қизи Гулгун»га ҳам йўлиқди. Лекин Гулгун бир оғиз сўз демай, ҳайрон бўлиб турди. Қора йигитнинг гапи гапига қовушмай, рўпарасида маҳлиё бўлиб тура бергач, уялиб уйга кириб кетди. Жигаридан урган Қоражон нима қилишини билмай, кўчада лол қотди. Лекин у шу Гулгунни тўйдан сўнг яна бир бор кўрганига ҳам хурсанд бўлди. Унинг исми ҳам ажойиб экан. Қоражон «Гулгун» деган номни ҳеч эшитмаган. Бундоқ чиройли исми қаёқдан топишганига ҳам ҳайрон. Демак, бир зиёли хонадондан бўлса керак, деди. Унинг кимлигини билишга жуда қизиқди. Кейинчалик юраги сиқилиб, бу ҳақда Абдуманнондан сўради. Сўрамасликнинг ҳеч иложи бўлмади. Кечалари шу қийиқ кўз «мажусий» ҳақида ўйлай бошлади. Юрса ҳам, турса ҳам кўз олдида ўша... ярқираб кўри-на бошлади. Уни ғойибона яхши кўриб қолганига ўзи ҳам иқрор бўлди. Кишининг бир кўришда шайдо бўлиб қолиши шу бўлса керак, деди у ўзига-ўзи. Киши кимгадир юрагидаги ҳасратини айтиб, кўнглини бўшатиб олиши азалий одат. Одам тафтини одам олади, дейдилар, бусиз мумкин эмас. Бирон қадрдон кимсаси йўқ киши бўлмайди. Машойихларнинг айтишича, қадим замонда бир одам хамирдан қўғирчоқ ясаб, курси четига қўққайтириб ўтқазган. У юрагида дарди кўпайганида, ҳасратини шу хамирдан ясалган одамга айтиб, дилини бўшатган. Кунлардан бир куни унга нимадир тегиб, ерга қулаб тушган. Шу атрофда ўйнаб юрган бир кучук боласи югуриб келиб хамирни тишлагани ҳамон тил тортмай ўлган. Бу хамир алам рутубатини ютавериш заҳри-қотилга айланиб кетган экан. Қоражон бу латифани Абдуманнонга айтиб бериб, бу билан унга бир нима демоқчи бўлган эди.

Қуёш нурларининг инсон танига тушиши, табиатни — дарахту гиёҳларни кўриш, ер устида соғ-саломат қадам ташлаб юриш, одамлар билан гаплашиш, ишлаш — қандай бахт! Бунинг қадрига етмайдиганлар ҳам бор — улар на офтоб нурларини, на табиат гўзалликларини кўришдек бахтдан бебаҳрадилар! Бунинг

Қоражон ўлжага қолган умрини мазмунли кечириниш, беҳаловатликни ёқтирмай, босиқ ва осойишталик билан умр ўтказишни афзал кўрарди. Баъзилардек шуҳрат кетидан қувмас, ўз умрию кунларидан қаноат қилиб, яхши ишлаб, ҳаётда нону насибасини териб юришдан бошқа нияти йўқдек эди.

Аmmo...

Тоғ оҳуларидек ўйноқи Гулгуннинг жоду кўзлари уни сеҳрлаб қўйди. Шунча вақт уйланомай, ёши ҳам ўтинқираб қолган ёш инженер Қоражон Мингбоев ўша қийиқ кўз ишқида оҳ ура бошлади. Ҳуснсизлик баланд девор бўлиб, ўтолмасди. Унинг ҳаловати бузилиб, беҳаловат кунлар бошланди...

II боб

ТОҒДА ЖАЛА

Ҳа, унинг ҳаловати бузилиб, беҳаловат кунлар бошланди...

Яна кўклам.

Бу йилги кўкламда ёгин-сочин кам бўлиб, ҳаво қуруқ келди. Ҳамма жойда ўт-ўлан ёзнинг ўртасидаёқ жизғанақ бўлиб қуриб кетди. Тоғ этаклари, қирлардаги буғдою арпаларгача қовжирай бошлади. Ҳар йили қир ён бағирларидан чорва учун қишга хашак тўпланарди. Чотқолу Чимён водийларидагина эмас, Оқсоқота, Кўксув, Писком, Угом, Қоронқулсой, Оқтош, Саргардон, Оқбулоқ тепаларида ҳам ёз бўйи пичан ўриш қизгин борар. Ҳамма ёқда хўроз бир хил қичқирарди; Ғалвасой атрофларида мол емайдиған эрмана, кийик ўт, итсияр, талха, қизилмия, карнайгул каби доривор ўтлардан бўлак гиёҳлар қуёш тафтида қовжираб кетган. Ёмғир бўлмаганидан қўнғирбош, ялтирбош, буғдойиқлар кўкламдаёқ қуриб битди. Қизғалдоғу сариқ лолалар ҳам кам бўлди. Бунинг ўрнига бўзnoch, қариқизга ўхшаган, тиканакли каррак, турли-тумчан бўтакўзлар гуллаб ётибди. Ҳиди чўл ялпизига ўхшаган, барги кумуш қизилпойга ҳар қадамда учрарди. Сертук айиққулоқ, зангори тусдаги авруклар ҳам кўп. Гуллари кунгабоқарга ўхшайдиган андиз, соябон гуллардан «чайир», тулки қуйруқ, ширач, гулхайрн

ташланади. Лекин улар тоғу қирларга ҳусн булиб, яшнатиб тургани билан намгарчилик бўлмай, барра ўтларнинг жизгинак бўлиб кетгани тоғликлар кўнглини гаш қилган эди. Ёгин кам бўлганига қарамай доривор эрмана кўп ўсди. Бу гиёҳ қадимдан маълум бўлиб, офату кулфатдан сақлар, сафарга чиққан кишилар чарчамаслик учун уни оёққа ҳам боғлаганлар. Ибн Сино иштаҳа очишда, асаб, безгак ва бош оғриғини даволашда ундан фойдаланган. Ҳозир эрмана гиёҳи қайнатилиб, қорин шиши, меъда ҳамда ошқозонни тозалашда ишлатилади. Қуриган эрманани қишда мол лағмон егандек иштаҳа билан туширади. Гулидан асаларилар аримайди... Хуллас, эрмана гиёҳи Чотқолу Чимёнда шу даражада кўпки, дунёнинг ҳеч ерида бунчалик эмас.

Тоғлар гўзал, аммо улар қуруқ савлат бўлиб турмай, инсонга хизмат қилиши керак. Ўлкамиздаги бебаҳо тоғларимизни соғин сигирга қиёс этса бўлади. Бу улкан тоғлар минг йиллар мобайнида элни боқиб келмоқда. Ҳатто инсон қадами етмаган, фалакка бўй чўзган Чотқолнинг Обиқашқа чўққилари ҳам кийик, қоплон, какликларга паноҳ бўлиб келмоқда. Тоғлар инсоннинг дўсти! Ёз ниҳоятда иссиқ бўлди; тепаликлар устида жимлик ҳукмрон, фақат иссиқ қуёш тафтида юқори вольтли электр симлари товушидек тинмай визиллаб ётадиган ҳашаротларнинг овозидан бўлак товуш йўқ. Жазирамада қадам босишингиз билан ғишлон чигиртканинг «ғишлон-ғишлон» деган овози чиқади; бу овоз «Ишланг! Ишланг!» деган хитобга ҳам ўхшашиб кетади.

Бир иссиқнинг бир совуғи бор, деганларидек, куз кириши билан водийда ёгин-сочин кўпайиб кетди. Осмонда бақироқ туясимон булутлар карвонининг кети узилмасди. Табиатнинг ёқимсиз қилиғини кўрингки, шу намгарчиликлар баҳорда бўлмайдими?!

Қовоқ солиб турган қўнғир булутлар чоршанба куни кечга яқин томчи ташлай бошлади. Шамол ғувиллаб, йўлларда тўзон кўтарилди, шатирлаб ёмғир ёға кетди. Ғазалкент бекатида, асфальт йўл четида турган икки аёлнинг рўмолларини, устидаги кийим этакларини тортқилаётган шамол бўрига ўхшаб увиллар, айланиб келиб яна ҳужум қиларди. Ёмғир кучайди. Йўл четида улардан бўлак ҳеч кимса йўқ. Кенг водийда фақат ёмғир хоким. Узок-узокларла симрайиб чоршанба ку-

етгандек. Элар иул четида шамолга таланиб, ивиб турган икки аёлга бепарво боқардилар. Қош қорайиб қолгач, ёмғир жалага айланди. Бирон машина ўтиб қолишидан умидвор бўлиб, йўлга нигорон турган икки аёлдан бири устидаги плашини ечгач, икковлари бошларига соябон қилишди. Узоқда икки кўзини ялтиратиб, куч билан гуриллаб келаётган машина кўринди. Соябондан чиққан ёш жувон йўл ўртасига тушиб, қўл кўтарди. Унинг кўйлаклари баданига чиппа ёпишган, сочлари ҳам юзи билан битта, ҳозиргина сувга пишиб чиққанга ўхшарди. Машина яқинлашгач, у ўзини четроққа олди. Улкан машина тўхтамай вағиллаганча ўтиб кетди. Унинг устига чўян қувурлар ортилган, кабинада ҳам тиқилиб уч киши ўтирарди.

— Қайтиб кета қолайлик, Гулгун! — деди тугунини қучоқлаб, ивиб турган аёл, — мана, бир соатдан бери турибмиз. На автобус бор, на биронта ўткинчи машина...

— Бир оз турайлик, опажон! — деди узоқдан машина овозини эшитган қизи яна асфальт йўл ўртасига тушиб. У одатдагидек қўл кўтарди. Яна юк машинаси вағиллаганча ўтиб кетди. Унинг ҳам усти тўла кабель, темир-терсақлар... Гулгун яна жойига қайтди. — Э, ўлсин, яна юк машинаси экан! Ҳаммаси Чорвоққа ўтпти. Наҳотки, биронта автобус ўтмаса!

— Уйимиз олис, кел қизим, қайтиб кета қолайлик. Мана, ивиб кетдик, — деди титраб аёл, — бугунчалик бувингларникида ётиб қоламиз. Эрта билан ёмғир тинса, Сижжакка жўнаймиз.

— Мен сизга, барвақтроқ кетайлик, дедим! Узингиз ивирсиб, мана, жалага қолдик! — деди йиғлаганга ўхшаб Гулгун.

— Бу худонинг хоҳиши, қизим. Айб менда эмас. Ҳадеганда ошни олиб келиша бермади. Ахир, бошқалар ўринларидан қўзғалмагандан кейин биз ҳам туролмас эдик-да! Чақириқ ҳам шунақа бўладими-ю! Рихси кенайингнинг ўзиям ўлгудай имиллаган. Мен унга неча маротаба айтдим, ҳой, келинпошша, биз Гулгуной билан узоққа борамиз, ошингизга гуручни барвақтроқ солинг, деб! Тепса-тебранмас бу Рихсихон бўлса, ҳа, ҳозир бўламан, опогойи, деб мана, бизни жалага қолдирди. Дунёда одамзод сал чаққонроқ бўлса-да! Бунақа ивирсиқларни кўрсам юрагим сиқилади. Айтганча, олимникиля ётиб қолайлик. десам. аданг хавотир олиб,

ган эдим. Укангдан ҳам кўнглим тинчимаётибди, томоғи оғриб, сал иссиғи чиқиб турган эди...

— Бунақа экан, шунча ўтириб нима қилардик!

— Қариндош-уруғчилик келди-кетди билан, қизим! Бир-биримизни шунақа йиғинларда кўрмасак қачон кўрамиз? Ётлашиб кетамиз. Яхши ҳам бувинг бор, агар у киши бўлмаса, тоғангникига борармидик! Кимга зарур келибди! Уша кишининг ҳурмати учун келдик-да, шундан шунга. У киши дунёдан ўтиб кетса, қариндош, ака-укалар бир-бирларининг ҳолидан хабар олармикан?!

Ивиб, эти жунжикиб турган Гулгун миқ этмади. Онасининг ўгитлари қулоғига кирмасди. Унинг тишлари такиллаб, қалтирай бошлади. Жала авжга минди, худди челақлаб қуярди. Гулгун яна ўша меҳмондорчиликка қайтиб кетишга ноилож рози бўлай деб турганида Чорвоқ томондан келаётган машинага кўзи тушиб, жаҳл билан қўл кўтарди.

— Бу машина Чорвоқдан келяпти-ку?— сўради онаси,— бизга бу ёқдан — шаҳардан чиқаётган машиналар керак эмасми?

— Энди барибир!— деди Гулгун титраб, қўлини ҳавода силкитар экан.

Машина прожектори Гулгунга тушди. Жалада икки кўзи ёниб, Гулгун ёнидан вағиллаб ўтиб кетган машина нарироққа бориб тўхтади-да, орқасига тисарилиб, жалада ивиб, титраб турган қиз ёнига келди.

— Биз жалада қолдик!— деди Гулгун газик эшигини очиб. Шофёр рухсат берса-бермаса ҳам машинага чиқа бошлади.

— Кўриб турибман,— деди шофёр йигит.

— Айнаниб кетай, болам, бизни машинангизга олинг!— деди югуриб келган Санобархон ҳам,— бизни Сижжакка олиб бориб қўйинг. Илоҳим, барака топинг!

— Марҳамат, чиқинглар!— деди йигит чекиб турган сигаретини кўчага ташлаб. Машина ичи қоронғи бўлганидан бир-бирларини яхши кўриб бўлмас эди. Она-бола орқага чиқиб ўтириб олишгач, машина кети-га бурилиб, шиддат билан келган томонига елиб кетди. Ёқасини кўтариб, шапкасини бостириб олган шофёр бир-икки орқасига қараб қўйди. Машина тепасидаги ойнасини ўзи билан ўзи овора бўлиб қолган қизга тўғрилаб қўйди. Машинага чиқиб олганидан хўрсан

лик изҳор этиб, кечикиб жалада қолганликлари, Гажси-хоннинг ошни тезда олиб кела бермагани, уйда инвалид эри — Милтиқбой ака безовталанаётгани, ўрлининг томоғи ангина бўлгани... бари-барини гапириб берди. Милтиқбой ака номини эшитган шофёр йигит яна бир орқасига қараб қўйди.

— Илоҳим, умрингиздан барака топинг! Ғазалкентликмисиз, иним?

Йигит бош чайқади.

— Хондайликдан бўлсалар керак? — Гулгун рудда ўтирган йигитнинг тепадек кенг елкаларига қаради. У қанча ҳаракат қилса ҳам шофёрнинг юзини кўролмади. У костюми ёқасини қайириб, шапкасини бостириб олган эди, — ёки Сойликданмисиз? Чимбойликдан эмасмисиз?

Гулгуннинг жўрттага савол бераётганини сезган йигит қисқагина жавоб қилди.

— Шу ерлик. Чотқол томонданман, — деди.

— Хумсонликлар камгап бўлади, дейишади. Йўлингиздан қайтардик, хафа бўлмайсиз-да, — совқотган Гулгуннинг дилбар овози титроқ янгради. У миннатдорчилик туйғуси билан елкадор йигитга боқди. Нотаниш йигит талаффузининг тиниқлигидан хондайликка ўхшарди.

— Зарари йўқ, — деди йигит пинагини бузмай. Унинг икки кўзи йўлда. Югуриб чарчамайдиган чайир машинаси дам тепаликка, айланма йўллар оша дам пастликка, кишининг нигоҳи тушса юрак шигиллаб кетадиган жарликлар ёқасидан ўтиб, яна кўтарилиб қоларди. Тинмай жала қуяр, машинанинг икки ён томонидаги ойнасидан шариллаб сув оқар, олдинги ойнага урилаётган жала тарновдан тушгандай шариллар, машина кўзларидан тушиб турган нурда ярқирар, орачора чақмоқ чақиб, момақалдироқ гумбурларди.

— Шундоқ жалада «чақириққа» боришни бизга ким қўювди! — Санобархон ўртадаги жимликни бузиб койинди.

Йигит яна индамади. Машина эчкига ўхшаб тобора баландликларга кўтариларди. Баланд тепаликдан шофёр йигит ўнг томонидаги пастликка қаради; пастликда айқириб, буралиб, дам тоғ қоялари ичига кириб, дам сайхонликда ёйилиб оқаётган дарё чақмоқ ярқирашида кўзга ташланарди. Унинг устидаги омонатгина

жуда эҳтиёткорлик билан машинани олиб борарди. Бундай баландликларда салгина эҳтиётсизлик даҳшатли фожиага сабабчи бўлиши мумкин. Негадир у, баъзи шофёрлардек, машинасига чиққан чиройли жувонга ўзини кўрсатиш учун қуруқланмасди. У миқ этмай борарди. Бу ҳол Гулгунга ғайри табиий кўринди. Аксар у бирон бегона машинага тушиб қолса, йигитлар ўзини кўрсатмоқчи бўлиб унга тинмай гап отишарди. Ҳатто ичи одамга тўла автобус ҳайдовчиси ҳам «гўзал жонон»га бир қараб қўйгач, жиндак ҳунар кўрсатарди. Негадир бу нотаниш йигит босиқ, хомуш кўринарди. Бировнинг ичидагини билиш қийин, гапирмаса гапирмас, шундоқ жалада бағритошлик қилиб уларни ташлаб кетмади-ку! Ёки бола-чақаси кўп, аёлманд одам бўлса, беш-тўрт сўм пул ишлаб олай, деб йўлидан қайтдимикан? Ёки нияти ёмонроқ одам бўлса-я? Миқ этмай кетиши Гулгуннинг юрагига ваҳима солди, жарпар оралиғида пичоқлаб кетса-чи? Босқинчилик қилса-я? Онаси қўлидаги тугунни қимматли бўхча деб ўйламаслиги учун унинг нон, қанд-қурс эканини билдириб қўйди. Эҳтимол, у кун бўйи ишлаб, жуда чарчагандир. У ўзини яхши танитиб, «хавфли» кўринган одамнинг андак бўлса ҳам раҳмини келтириш ниятида онасига мурожаат этиб, укасининг томоқ оғриғи бўлгани, кеча босинқираб чиққанини тилга олди. Ундан сўнг, «фронтчи адаси»нинг бундай ёмғирли кунларда қирқилган оёқ учлари, ўқ тегиб яраланган кифтлари зирқираб оғришини, у дори ичиб ўралиб ётишини айтди. Фронтчи инвалид адасига ўзи укол қилиб қўйишини ҳам гапирди. Илгари адаси ўзига-ўзи укол қиларди. Лекин кейинги пайтларда қизининг жуда яхши укол қилиши, бу ишнинг машқини олганидан хурсанд эканлигини ҳам гапирди. Шофёр йигит ҳамма гапни эшитарди-ю, лекин индамасди. У Гулгуннинг отасига ўзи укол қилиши, ўзининг врач бўлишини орзу қилишигача билди. Лекин гапга сира аралашмай машинасидан ҳайдаб кетаверди. Ўртага яна узоқ жимлик чўкди. Машина гуриллаб борар, қоронғида дам у ёққа, дам бу ёққа бурилар, уч киши ўртасида жимжитлик собит. Ташқарида чақмоқ чақиб, момақалди роқ гумбурлар, бир соатлардан буён тинмай жала қуярди...

Бир муддатдан сўнг машина тўхтади. Гулгун билан Санобархон бирон жарлик ичида тўхтамадими, леб ҳаял қилиб шофёр йигитга раҳима билан...

... марҳамат, сиздинлар! — деди шофёр...
ган ерида пинагини бузмай.

Санобархон машина ойнасидан кўчага қаради: ҳа, дарҳақиқат, ўзларининг дарвозалари ёнида туришарди. У эшикни очиб, пастга тушди.

— Гулгун, қизим, ҳалиги пулни бер! — деди Санобархон ерга тушиб олгач, машинадан чиқиб келаётган қизига.

Гулгун костюми чўнтагидан пул олиб йигитга узатди.

— Катта раҳмат сизга! Мана буни олиб қўйинг...

— Йўқ, овора бўлманг.

— Олинг, ўғлим, умрингиздан барака топинг, ҳожатимизни чиқардингиз. Бер, Гулгун, пулни узат! Дунёда сиздек инсофли, диёнатли одамлар борлигига шукур, олаверинг, ўғлим! Агар камлик қилса, ҳозир югуриб кириб, уйдан олиб чиқамиз.

— Ола қолинг, — деди Гулгун қўлини узатганича.

Йигит Гулгун қўлидан ёмғир тегиб ивиган пулни олди-да, гимнастёркаси чўнтагидан дафтарчасини олиб, қатига солиб қўйди. Шу лаҳза у андак ўгирилганида, Гулгуннинг кўзи унга тушиб, юраги шиғиллаб кетди; бу юзи чандиқ кишини қаердадир кўрган эди! Йигит пулни олди-ю, Гулгуннинг ўзига тикилиб қолганини сезиб, хайр, деди-да, яна машинасини гуриллатиб жўнаб қолди...

Гулгун уйига киргунча ўйлади. Бу йигитни у Абдуманноп аканинг тўйида кўрган экан... Унинг кўз олдида ўша чандиқ кимса пайдо бўлди. Яна икки нарса хаёлини қамраб олди: биринчидан, адресларини айгмасалар ҳам тўппа-тўғри ўз эшиклари ёнига олиб келгани, иккинчидан, Ғазалкентда, автобус пойлаб турганларида атай келиб машинага олиши... Ниҳоят, ўз юзига тушган ўтқир нурда у одам албатта уни таниганлигини ва машинада юзини кўрсатмай, индамай келтишида сир борлигини пайқади. Бу воқеа ҳам тасодиф, ҳам сирли эканини билди. Гулгун қисқа гапларни, ишорани ёқтирарди. Пардали гаплар, лутф билан фикр баён этиш унга ёқар, узоқ алжийдиган, такрор-такрор гапирадиган, ўз фикрини лўнда қилиб тушунтиролмайдиган кимсалар олдида юраги сиқилар ва тезда туриб кетгиси келарди.

Ҳамма нарса китобларда ёзилганидай бўлавермас

оуладки, сиз бош чанқао, оундан оулиши асло мумкин эмас, деёлмайсиз. Уша кеча тўйдан чиқиб кетган Гулгуннинг зардаси узоққа бормади, улар — икки дугона кўчада бир сз юриб, юқориликка кўтарилишгач, «чандиқ юзли одам»нинг тикилиб қараганлиги эсларидан чиқиб, ўзларини қизиқтирган мавзу — янги кўйлақлар, институт ва бошқа гапларга ўтиб кетишган эди. Уйга қайтгач, Гулгуннинг кўз олдига яна лоп этиб ўша одам келди. Уни «ғар кўз»ликда айблаган эди. Ҳар қалай, «ахлоққи гожица» одам эмаслигини, бундай қўрқинчли кишилар Сижжакда қаёқдан пайдо бўлиб қолганини ҳам ўйлади. Балки бунинг аксидир; баъзан ношуду беомад кишилар шундай тўрт томонга тош отиб юрадилар... Ҳаётда атрофингиздаги кишиларнинг феълу атвори, хатти-ҳаракатини кузатиб борсангиз, дудуқлар кўп гапирганини яхши кўришлигини сезмай иложингиз йўқ. Ҳаёт қизиқ, хотин-қизлар устидан кулиб, ишратни кўп гапирадиган, мақтанчоқ кимсалар аслида бу масалада эжиз эканлиги кўпдан маълум. Кал тароқни, қўрқоқ йўлбарсни, дудуқ нутқ сўзлашни яхши кўрганидай, кишидаги сжизлигу етишмовчилик доимо ўзини кўрсатиб туради.

Уша чандиқ, дўлзар одам Гулгуннинг тушига кириб, қўрқитди. У дам айқ, дам йўлбарсга ўхшаб, кенг далада срақасидан қузлармиш. Кочиб кетаётган Гулгун шунча интилганга била олдинга босолмасмиш. Йўлбарс қиёфасидаги одам бўкириб, чопиб келармиш. Гулгунга ташланганида у бақириб, уйғониб кетди. Қараса, қора терга тушиб кетибди. Ёстиқдан бош кўтариб, яна ўша чандиқ, «барзанги» одамни ўйлади. У тушига кириб, қўрқитганидан таажжубга тушди.

Шу кеча Гулгуннинг лабларига учуқ тошиб чиқди. Кийиниб, шай бўлиб, «тойча»сини (Милтиқбой ака қўлтиқтаёгини шундай атайди) ушлаб турган ота Санобархон билан Гулгуннинг кириб келишаётганини кўриб хурсанд бўлиб кетди. У яна жойига ўтириб, юрагидаги гулгула ғуборини ўчирди. Чекди. Лекин барибир унинг чап мўйлови лип-лип уча бошлади. (Асаби бузилиб, диққат бўлган чоғлари шундай бўларди.)

— Ҳа, нима бўлди?

— Автобус келавермай, жалага қолиб кетдик, — деди Санобархон, — оймлар-ку майли, бу Рихсихоннинг имиллашини айтмайсизми! Акам бечора умр бўйи шу шалток хотинга чилаб келяптилар. Хай-хай унинг гап-

Lituz.com

**To'liq qismini
Shu tugmani
bosish orqali
sotib oling!**